

International
SOCIAL SCIENCES
STUDIES JOURNAL

SSSjournal (ISSN:2587-1587)

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:29
sssjournal.com

pp.95-98
ISSN:2587-1587

2019 / Ocak
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 18/11/2018 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 08/01/2019
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 08.01.2019

ÖRTÜK BİR ANLATIM BİÇİMİ OLARAK İMANIN SÖZCELEM KURAMI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

AN UNEXPLICIT MANNER OF TELLING: EXPLORING IMPLICATURE IN ENUNCIATION THEORY

Prof. Dr. Şeref ATEŞ

Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Çeviribilim Bölümü, Sakarya/Türkiye

Burak ÖZSÖZ

Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çeviribilim Bölümü, Sakarya/Türkiye

Article Type : Research Article/ Araştırma Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1186>

Reference : Ateş, Ş. & Özsoz, B. (2019). "Örtük Bir Anlatım Biçimi Olarak İmanın Sözcelem Kuramı Açısından Değerlendirilmesi", *International Social Sciences Studies Journal*, 5(29): 95-98

ÖZ

İnsanoğlu dili dille anlamaya çalışır ve dile dair sorularını yine dile sorunsallaştırır. Bunu mümkün kılan ise insanın dili tanımlayan soyut bir üst dil geliştirmiş olmasıdır. Dilsel toplulukların dili bir gerçek olarak kullanırken en büyük amacı ise iletişim kurmaktır. Aynı dil topluluklarının üzerinde uzlaşımı olan ortak bir zemin üzerinde işleyen, birinin diğerinin değerini belirlediği veya değiştirdiği somut dilsel göstergeler topluluğu olarak tanımlayabileceğimiz dil toplumsal iken söz bireyseldir. Bireylerin sözce üretme ediminde ise öznellik söz konusudur. Bununla birlikte, bireyselliğini kullanırken insan söz söylediğinde, doğrudan anlatımı tercih etmeyebilir. Dolambaçlı sözler sarf etmesi anlaşılacak istememesinden kaynaklı değildir. Örtük bir anlatım biçimi olan ve sözlü dilde yaygın bir biçimde kullanılan ima dilin düşünsel temelde gelişmişliğinin somut bir göstergesidir. İma veya diğer bir deyişle anıştırmanın gerçek değerini bulduğu yer ise sözcenin üretildiği anın kendisi; yani sözceleme anıdır. Bu çalışmada, sözlü dil yapısına ve sözcelem kuramına genel olarak değinildikten sonra, örtük bir anlatım biçimi olan ima, sözcelem edimi şartlarında sözcelem ve karşılıklı sözceleme düzeyinde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: İma, Sözceleme Değeri, Öznellik

ABSTRACT

Humans use a set of signals, language, to explore the language. What renders it possible is the simple fact that a meta-language to define language has been developed. Using a language, the members of speech communities are mainly aimed at communicating with one another. While language assumed to be made up of a set of concrete linguistic signs upon which the members of the same speech community are agreed is a social phenomenon, language used individually by each member is unique. Such a subjectivity can be observed in virtually every utterance produced by unique members of a given language. In using this subjectivity, humans, nevertheless, do not always refer to an explicit manner of telling. That they may engage themselves in an unexplicit way of uttering words does not show their intention of not wanting to be understood by others they exchange words with. Implicature which is largely used in verbal interaction is, in fact, a clear indication of advanced state of language on intellectual level. The true value of any utterance implied can only be appreciated within the moment it is produced; the act of enunciation. Having discussed the segmental and supra-segmental features of an utterance and the enunciation theory in general, the study seeks to investigate the unexplicit manner of telling, namely implicature, in the light of enunciation theory and the conditions in which the act of enunciation is performed.

Key Words: Implicature, Enunciation, Subjectivity

1. GİRİŞ

Dili insanın en değerli varlıklarından biri kılan hiç şüphesiz insanın yaşadığı ortamı dili aracılığıyla sorguluyor olduğu gerçeğidir. İnsan, deneyimleyen ve tecrübe ettiğini tartışılabilir hale dönüştürmek için somut bir düzleme yani dile çeviren, dilce ifade eden bir varlıktır. "Her dil dile getirdiği şeylerin çevirisidir:

dile getirilenler dile çevrilenlerdir. Dil, çevirdiklerinin toplamıdır. Bu anlamda çeviri, dil olmayan birşeyin dil ortamına aktarılmasıdır” (Uygur, 1989; 43). Ses dizgesinden edimsel bilgiye varıncaya değin farklı halkalar içine hapis edilmek istenen dil, iş kullanıma geldiğinde zincirlerinden kurtulur. Dil yaşamını sürdürmek için dilsel topluluklara ihtiyaç duyar. Toplumun ortak anlaşma zemini dil. Toplumun malıdır, bireysel değildir. Buna karşın bizim dışımızdaki insanların davranışlarını etkilemek söz konusu olduğunda her bireyin ayrı sözü vardır. Dil kullanımıdır ve bu kullanım eyleminin kimin tarafından, nerede ve hangi zaman içerisinde yapıldığı, belli olduğu durumlarda dilin bağlamsallaştırılması mümkün olabilir. Dili kullanarak yaşatan ona can veren dilsel topluluklarda her birey kendi sözü ile benzer bir olayı farklı dilsel göstergeler ve söylem ile dile getirir. Dilin en temel işlevi, genellikle bir alıcıya yönelik olmak üzere bir duygu, istek veya düşüncenin ifadesi yani anlatı işlevidir. İşte bu noktada her birey kendi anlatım, söylem biçimiyle ortaya çıkar. Ona bu imkanı sunan dilin kendisidir ve bu farklı anlatım biçimlerinden biri de imadır. Bu çalışmada, sözlü dilde bir söylem biçimi olarak imanın sözcüksel değeri üzerinde durulacak ve imaların edimsel değerlerinin doğru bir biçimde çözümlenebilmesi için dilin sözlü olarak üretildiği anın önemine dikkat çekilecektir.

2. BİR ANLATIM BİÇİMİ OLARAK İMA

Dolaylı bir anlatım, üstü kapalı bir söylem içeren ima sözcüğü Arapça kökenli olmakla birlikte TDK Büyük Türkçe Sözlük¹'te yer aldığı haliyle belirtme, işaretleme ve anıştırma anlamlarıyla da eş kılınmıştır. İma söz konusu olduğunda en önemli husus imanın bir muhabata yöneltilmiş olduğudur. En az bir alıcı ve bir vericinin olduğu iletişim ortamlarında anlam kazanabilirler. Kullanıcının yalnız olduğu, bir muhatap gözetmeksizin kullanılan imalı bir söylemden söz etmek doğru olmaz. Zira ima ancak alıcısına ulaştığı zaman gerçekleşmiş sayılabilir. İmanın, diğer bir deyişle anıştırma ediminin gerçekleşmesi için anıştırmanın alıcı tarafından sezilmesi gerekir (Kıran; Kıran, 2010: 302). Alıcısı üzerinde uyarıcı bir etki bırakmalıdır imalı söylem. Aksi halde anıştırma gerçekleşmez ve yanlış anlamalara yol açılabilir.

Üstü kapalı bir anlatım biçimi olan ima dilin ve o dilin kullanıcılarının düşünce olarak gelişmişliğinin de somut bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Görüş bildirmek, kişisel düşüncelerini ifade etmek, yargıda bulunmak isteyen birey seçtiği sözcük kümesini kendi literal anlamının dışında kullanabilir. Bundandır ki özellikle sözlü dilde, parçasal yapı olarak nitelendirilebileceğimiz ve biçim-sözdizim düzeyinde ele alınabilecek yüzey yapıdan sıyrılmalı ve eksiksiz bir yorum ve iletişim için gerekli olan örtük bilgiye yani derin yapıya ulaşılmalı ve dilin dinamik yapısı korunmalıdır. Yüzey yapıdan derin yapıya inebilmek için sözce ve tümce ayrı ayrı ele alınmalıdır. Zira aynı biçimsel özelliklere sahip bir sözcenin, başka bir bağlamda farklı işlevsel özelliklere sahip olabileceği unutulmamalıdır. Sözlü dilde her sözce ancak üretildiği uzam ve zaman içinde gerçek değerini bulur. Konuşan özne, oluşturduğu sözcesi ile kendisini, özneliğini ortaya koyar (Günay, 2002: 14). Bir sözce, gönderici, alıcı, ileti, yer ve zaman bileşenleri göz önünde bulundurulduğunda gerçek değerini bulur (Kılıç, 2002: 89). Edimsel yönüyle bir sözce, belli koşullarda, belli bir erek içerisinde olmak üzere sözü söyleyenin niyetini taşır. Yani bir bakıma üretici kaynaklıdır. İmalı söylem de göndericinin söz ile alıcı üzerinde bir etki yapacağı ve onu bir eyleme sokacağı varsayımı ile kullanılır. Alıcı üzerinde söz ile bir etki yapabilmek için gönderici ve alıcı arasında kimi ortak yaşanmışlığın olması gerekir (Kılıç, 2002: 100).

3. İMANIN KULLANIM ORTAM VE ARAÇLARI

İmalı söylem yalnızca sözlü dile ait olmamakla birlikte sözlü dil yapısı içerisinde kendine daha geniş yer bulur. Okur üzerinde belli bir etkide bulunmak isteyen yazarlar da yarattıkları metinlerde imadan faydalanabilirler. Dili yaratan tek başına yazar, romancı veya konuşmacı değildir. Dili kullanan kişi de kendisi gibi içinde yetiştiği dilsel topluluğun bir ürünüdür. Hangisinin sınırı nerede başlar ve nerede biter aydıştırmak oldukça zordur. Bu noktada dil-söz dikotomisinden bahsetmek faydalı olabilir. Dil genel bir olgudur ve toplumsaldır. Söz, dilin bireysel tarafıdır. Saussure (1985: 22-23), bu durumu şu şekilde ifade eder: “Toplum içinde dil, her beyinde bulunan bir izler bütünü olarak yaşar ve birbirinin eşi tüm örnekleri bireylere dağıtılmış bir sözlüğü andırır. Dil, herkesin ortak malı ve kişisel istenç dışı olmakla birlikte, ayrı ayrı her bireyde de bulunur. Söz ise, bireylerin söylediklerinin toplamıdır. Söz, toplumsal hiçbir şey içermez; sözün tüm gerçekleştirmeleri bireysel ve bir anlıktır. Özel durumların toplamından başka bir şey yoktur bu düzlemde. Bu nedenlerden ötürü, dille sözü aynı görüş açısı altında toplamak olacak şey değildir”. Dil, söz ile somut bir hal alır. Dil'i var eden ve ona belli bir anlam, değer kazandıran aslında söz'dür. Daha açık bir ifade ile, dil'in dinamizmini besleyen söz'dür.

¹ Büyük Türkçe Sözlük (2005). Ankara: TDK Yayınları

Bu ilişkiye bireyin kendi kültürel birikimi de eklenmelidir. Zira imalı anlatımlarda bulunma veya kendisine yapılan imayı anlayabilme yetisi doğrudan bireyin kültürel birikimi ile ilgilidir. İma yüklü kullanımlar hemen her dilsel topluluğun deyim ve atasözlerinde kültürel birer öge olarak varlığını sürdürür. “Kızım sana söylüyorum gelinim sen anla” gibi ima yüklü bir atasözü buna en güzel örneği teşkil edecektir.

Görsel ve yazılı mizah alanında da imalı söylem ve dilsel ve dil-dışı göstergelere sıklıkla rastlamak mümkündür. Dil-dışı göstergelerden söz açılmış iken sözcüye ima değeri yükleyen salt üretici tarafından kullanılan dilsel göstergeler olmadığı aşikardır. İletişim anında, ister sözlü ister yazılı, üreticinin bir dizi sese dayalı bürünsel özelliklerden de faydalandığı yadsınamaz. Sözcü, fiziksel ve sessel bir eylemdir (Doğan, 2014: 49). Bürün; vurgu, ezgi, durak, ulama, ton, uzunluk gibi konuşma diline özgü öğelere verilen addır. Örneğin, düz-söz olarak bir sözcüye somut bir soru göstergesi kullanmaksızın dilin salt bürünsel özelliklerinden faydalanmak suretiyle soru sözcüsi özelliği kazandırılabilir. Aynı şekilde düz-söz olarak alıcıda hiç bir uyarıcı etkide bulunmayan bir sözcü bürünsel kullanımlar sayesinde örtük bir anlama bürünebilir.

4. İMADA SÖZCELEM DURUMU

Konuşan özneler veya yazarlar ürettikleri sözlü veya yazılı söylemleri açıkça dile getirmek istemedikleri ancak sahip oldukları düşüncenin alıcı tarafından dolaylı da olsa anlaşılmasını istedikleri durumlarda imalı anlatım biçimine başvururlar. Lakin bu noktada, dilbilimsel bakış açısıyla, yüzey yapı ve derin yapı dikotomisi karşımızda beliriverir. Örtük kullanım sözcü düzeyinde olduğu kadar, sözcüleme düzeyinde de kendini gösterebilir (Kıran, 1986: 182). “Sözcü belli bir yerde, belli bir zamanda, belli bir kişi tarafından söylenen veya yazılan dilsel bir olgudur. Sözcüleme (enunciation) ise bu sözcüye üretme edimidir. Bir sözcünün üretildiği koşullar, sözcünün kendisinden daha anlamlı olabilir” (Kıran & Kıran, 2010; 210). Sözcüleme, dil kullanıcılarına dil dizgesini kendi özelliği içerisinde söyleme dönüştürme imkanı veren bir yaklaşımdır (Wodak, R., Maingueneau, D., & Angermüller, J., 2014: 135). Sözcüleme çerçevesinde cevap aranan soru sadece: kimin, kiminle, ne zaman, nerede, hangi konuda konuşmakta olduğu değildir? Sözcünün oluşturduğu bağlamın somutlaştığı andır aslında bu. Belli bir zamanda, belli bir yerde ve belli koşullarda gerçekleşen bireyin söyleminin incelenmesi söz konusudur ve dilin birey tarafından kullanımının somut sonucu olarak dilin gerçekleşmesidir. Sözcü kişiye mül edilmiştir. Alıcı-verici ilişkisinde, vericinin alıcıyı belli bir yere koymak suretiyle sözcüleri muhatabına göre üretmeye başladığında, karşılıklı düz söylemleme başlar. Vericinin muhatabını ikna etmeye yönelik edimlerde bulunması ise karşılıklı etkileşim anı olarak göze çarpar. Kişisel görüşlerin dile getirildiği bu özellik durumunda amaç çoğu zaman karşı tarafı ikna edebilmek veya hiç yoksa onu etkileyebilmek ve kendi görüşüne çekebilme. Bu sözcülemsel bir duruştur ve söz alışverişi esnasında giderek daha da yoğunlaşabilir. Sözcüleme düzeyinde örtüklük sözcünün içeriğinden ziyade sözcüleme edimi şartlarına bağlıdır. Sözcüleme durumunun betimlemesi ancak yüzey yapıdan derin yapıya inebilmek ile mümkündür. İmalı kullanımı anlamak ve onu deşifre edebilmek için bireyin üst düzey dil becerilerinin gelişmiş olması gerekir. Örtük bir anlatımın alıcı tarafından doğru sezebilmesi için alıcının salt dilsel yetiler dışında zihin becerilerine de sahip olması elzemdir.

5. SONUÇ

Bir sözcüde, konuşucular ve durum, anlamın belirleyicileridir. Sözcünün yazılı veya sözlü üretildiği anın içerisinde yani sözcüleme durumunda anlam kazanır dilce ifade edilen her şey. Dil hem kendimizi hem de kendimiz dışındaki varlıkları nasıl kavradığımızdır. Bu kavrayış bireyde farklı söylem biçimlerinde tecelli edebilir. İma da bu söylem biçimlerinden biridir. Söylenmek istenen örtülür, gizlenir. Lakin amaç anlaşılmasından değil alıcının iletiyi deşifre edebilecek dilsel ve zihinsel gelişmişliğe sahip olmasını beklemekten ibarettir. Belli bir erek güdüyor olabilir ima kullanıcısı. Kimi zaman doğrudan bir söylem biçimi ile alıcıyı gücendirmemektir amaç, kimi zaman alıcının kusurunu ona sezdirme. İma kullanıcısının sebebi her ne olursa olsun amaç karşı tarafı harekete geçirmek, alıcı da uyarıcı bir etki bırakabilmektir. Karşı tarafı etkilemeye çalışan ve muhatabına göre kullandığı sözcüleme yön veren konuşan özne, kişisel görüşünün belli bir noktasına odaklama eylemine girebilir. Amaç, sözcünün belli bir yerine vurgu yaparak, muhatabın dikkatini oraya çekmektir. Bu, belli bir söylem içerisinde meydana gelen ve ancak dilin sözlü olarak gerçekleştiği o anda gerçek sözcülemsel değerini bulabilir. O anın dışında bir değerlendirme yapıldığında, karşılıklı bir etkileşimden ziyade düz bir söz söyleme eylemi gerçekleştirilmiş olunur.

KAYNAKÇA

Doğan, A. (2014). Sözlü ve Yazılı Çeviri Odaklı Söylem Çözümlemesi, Siyasal, Ankara.

- Günay, D. (2002). Göstergebilim Yazıları, Multilingual, İstanbul.
- Kılıç, V. (2002). Dilin İşlevleri ve İletişim, Papatya, İstanbul, 1. Baskı.
- Kıran, Z. (1986). Dilbilim Akımları, Onur Kitap ve Yayın Merkezi, Ankara.
- Kıran, Z. & Kıran, A.E. (2010). Dilbilime Giriş, Seçkin, Ankara, 3. Baskı.
- Saussure, De. F. (1985). Genel Dilbilim Dersleri. (Çev.: Berke Vardar), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Uygur, N. (1989). Dilin Gücü, Ara, İstanbul
- Wodak, R., Maingueneau, D., & Angermuller, J. (2014). The Discourse Studies Reader : Main Currents in Theory and Analysis, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam / Philadelphia.